

THE SPIRITUAL HERITAGE OF SHAYKH KHUDOYDOD VALI AND ITS SIGNIFICANCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Navruzkhon Bakhronovich Muzaffarov

Senior Lecturer

University of Economics and Pedagogy

n.muzaffarov@gmail.com

Tashkent, Uzbekiston

ABOUT ARTICLE

Key words: Shaykh Khudoydod Vali, Sufism, irfan (gnosis), spiritual heritage, perfect human being, moral education, manāqib, teacher-disciple relationship, pedagogical heritage, national values.

Received: 03.02.26

Accepted: 04.02.26

Published: 05.02.26

Abstract: This scientific article comprehensively examines the life, spiritual and educational activities, and Sufi views of Shaykh Khudoydod Vali, one of the prominent representatives of the Central Asian Sufi tradition, as well as their significance in the contemporary educational process. The study analyzes the hagiographical narratives (manāqib), historical and biographical sources, and the perspectives of modern scholars. His concept of the “perfect human being” and teachings on moral education are evaluated from a pedagogical standpoint. The article also provides a scientific justification for integrating Shaykh Khudoydod Vali’s spiritual heritage into general and higher education systems, as well as into spiritual and educational programs.

SHAYX XUDOYDOD VALI MA’NAVIY MEROSI VA UNING TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Navro‘zxon Baxronovich Muzaffarov

Katta o‘qituvchisi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

n.muzaffarov@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Shayx Xudoydod Vali, tasavvuf, irfon, ma’naviy meros, komil inson, axloqiy tarbiya, manqib, ustoz-shogird,

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Markaziy Osiyo tasavvuf maktabining yirik namoyandalardan biri bo‘lgan Shayx

pedagogik meros, milliy qadriyatlar.

Xudoydod Valining hayoti, ma'naviy-ma'rifiy faoliyati, tasavvufiy qarashlari va ularning zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati keng qamrovda tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida Shayx Xudoydod Valining manobalari, tarixiy-tazkiraviy manbalar, zamonaviy tadqiqotchilar qarashlari tahlil qilinib, uning komil inson g'oyasi, axloqiy tarbiya haqidagi ta'limoti pedagogik nuqtayi nazardan baholanadi. Shuningdek, maqolada Shayx Xudoydod Valining ma'naviy merosini umumta'lim, oliy ta'lim hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimiga joriy etish masalalari ilmiy asosda yoritiladi.

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ ШЕЙХА ХУДОЙДОДА ВАЛИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Наврузхон Бахронович Музаффаров

Старший преподаватель

Университет экономики и педагогики

n.muzaffarov@gmail.com

Тошкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Шейх Худойдод Вали, суфизм, ирфан, духовное наследие, совершенный человек, нравственное воспитание, манакиб, учитель-ученик, педагогическое наследие, национальные ценности.

Аннотация: В данной научной статье всесторонне исследуются жизнь, духовно-просветительская деятельность и суфийские взгляды шейха Худойдод Вали — одного из выдающихся представителей суфийской школы Центральной Азии, а также их значение в современном образовательном и воспитательном процессе. В ходе исследования анализируются манакибы шейха Худойдод Вали, историко-тазкировые источники и взгляды современных исследователей. Его концепция «совершенного человека» и учение о нравственном воспитании оцениваются с педагогической точки зрения. Кроме того, в статье научно обосновываются вопросы внедрения духовного наследия шейха Худойдод Вали в систему общего и высшего образования, а также в сферу духовно-просветительской работы.

Kirish. Markaziy Osiyo tasavvuf tafakkuri asrlar davomida mintaqaning ma'naviy hayoti, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy ongining shakllanishida muhim o'rin egallab kelgan. Ushbu boy

irfoniy an'ana doirasida faoliyat yuritgan mutafakkirlar orasida Shayx Xudoydod Vali alohida mavqega ega bo'lib, uning ma'naviy-ma'rifiy merosi nafaqat diniy-falsafiy tafakkur rivojida, balki shaxs tarbiyasi va komil inson g'oyasini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning tasavvufiy qarashlari inson qalbini poklash, axloqiy kamolotga erishish va jamiyatda adolat hamda ma'rifatni qaror toptirish g'oyalariga asoslanadi.

Shayx Xudoydod Vali merosi, avvalo, komil inson konsepsiyasi bilan ajralib turadi. Bu konsepsiya shaxsning nafaqat diniy-ma'naviy poklanishi, balki ijtimoiy mas'uliyat, halollik, sabr-toqat, ustoz-shogird munosabatlariga sadoqat kabi axloqiy mezonlarni o'z ichiga oladi. Tasavvuf ta'limotida insonning ichki kamoloti jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida talqin etiladi. Shu bois Shayx Xudoydod Valining ma'naviy qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiyasi masalasini o'rganish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv va ma'naviy tahdidlar kuchayib borayotgan sharoitda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash zarurati yanada ortmoqda. Mazkur jarayonda tarixiy-ma'naviy merosga tayanish, xususan, tasavvuf maktabi namoyandalarining axloqiy-ruhiy tarbiya haqidagi qarashlarini zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Shayx Xudoydod Vali merosi bu borada boy nazariy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. Markaziy Osiyo tasavvuf maktabi ko'plab buyuk allomalar, shayxlar va avliyolarni yetishtirib bergan. Ular orasida Shayx Xudoydod Vali alohida o'rin tutadi. Uning irfoniy qarashlari, axloqiy-pedagogik g'oyalari asrlar davomida xalq ma'naviy hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatib kelgan.

Shayx Xudoydod Vali XV–XVI asrlarda yashab ijod qilgan tasavvuf arboblardan biri bo'lib, bu davr Markaziy Osiyo tarixida murakkab siyosiy-ijtimoiy jarayonlar bilan xarakterlanadi. Ana shunday murakkab sharoitda tasavvuf maktablari jamiyatda barqarorlik, axloqiy tarbiya va ruhiy poklanishning muhim tayanchi bo'lib xizmat qilgan. Tarixchi va tazkiranavislarning qayd etishicha, Shayx Xudoydod Vali yashagan davrda ilm-fan, madrasalar faoliyati, diniy-ta'limiy muassasalar jamiyat hayotida muhim rol o'ynagan.

Shayx Xudoydod Vali haqidagi ma'lumotlar asosan quyidagi manbalarda uchraydi:

- tasavvufiy manobalar
- tarixiy tazkiralalar
- zamonaviy ilmiy tadqiqotlar

Xususan, “Manoqibi Shayx Xudoydod Vali”, Komilxon Kattayevning “Shayx Xudoydodi Vali tarixi”, shuningdek, Alisher Navoiy an’analariga tayangan tazkiraviy asarlarda uning hayoti va faoliyati haqida muhim ma’lumotlar berilgan.

Tasavvuf — bu inson qalbini poklash, nafsni tarbiyalash, Allohga muhabbat orqali ma’naviy kamolotga erishish yo‘lidir. Shayx Xudoydod Vali tasavvufni faqatgina diniy amallar majmui sifatida emas, balki mukammal tarbiya tizimi sifatida talqin etadi.

Shayx Xudoydod Valining qarashlarida nafs tarbiyasi markaziy o‘rin egallaydi. Unga ko‘ra, nafsni yengmagan inson haqiqiy ilmga ega bo‘la olmaydi. Bu fikr pedagogik jihatdan ham muhim bo‘lib, o‘quvchida o‘zini nazorat qilish, intizom va mas’uliyatni shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shayx Xudoydod Valiga ko‘ra, komil inson:

- ilmli
- axloqli
- sabrli
- jamiyatga foydali bo‘lishi lozim.

Bu tushuncha bugungi pedagogika fanidagi “har tomonlama rivojlangan shaxs” modeli bilan to‘liq uyg‘unlashadi.

Shayx Xudoydod Vali ilmni axloq bilan uyg‘un holda berishni asosiy shart deb bilgan. U “ilm amal bilan bezatilmasa, u yukdir” degan mazmundagi fikrlari orqali bilimning tarbiyaviy ahamiyatini ko‘rsatib bergan.

Shayx Xudoydod Vali asarlarida va manoqiblarida quyidagi axloqiy fazilatlar keng targ‘ib qilinadi:

- halollik
- kamtarlik
- sabr-toqat
- ota-onaga hurmat
- mehr-oqibat

Bugungi kunda maktab va oliy ta’lim muassasalarida olib borilayotgan ma’naviy-ma’rifiy ishlar Shayx Xudoydod Valining qarashlari bilan mazmunan uyg‘undir.

Shayx Xudoydod Vali ustoz-shogird munosabatlarini tarbiyaning eng muhim vositasi deb bilgan. Ustoz shaxsiy namuna orqali tarbiya berishi lozimligini ta’kidlagan. Bu tamoyil bugungi pedagogikada “shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim” konsepsiyasi bilan mos keladi.

Shayx Xudoydod Vali yashagan davrda maktablar asosan:

- masjid qoshidagi maktabxonalar,

- Qur'on o'qish, savod chiqarish,
- oddiy hisob va axloqiy nasihatlar asosida faoliyat yuritgan.

Bu maktablarda ta'lim faqat bilim berish emas, balki tarbiya bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Shayx Xudoydod Vali aynan shu jihatga alohida e'tibor qaratgan. Shayx Xudoydod Valining pedagogik qarashlarida eng muhim tamoyil: "Ilm tarbiyasiz bo'lsa, qalbni og'irlashtiradi" degan g'oyadir.

Shayxning fikricha bolaga faqat o'qish-yozishni o'rgatish yetarli emas, har bir bilim axloqiy maqsad bilan berilishi kerak. Savod chiqarish jarayoni odob, halollik, sabr bilan birga olib borilishi lozim.

Manoqib va rivoyatlarda Shayx Xudoydod Valining bolalar tarbiyasida:

- muloyimlik,
- zo'ravonlikdan yiroq bo'lish,
- asta-sekinlik bilan o'rgatish zarurligini ta'kidlagani qayd etiladi.

O'sha davr maktablarida bolaga:

- qattiq tanbeh,
- majburlash,
- qo'rquv orqali o'qitish keng tarqalgan edi.

Shayx Xudoydod Vali "Qalb sinib o'rganilgan ilm baraka topmaydi" degan mazmunga yaqin fikrni ilgari surgan. Bu esa insonparvar pedagogikaning ilk ko'rinishlaridan biridir. Shayx Xudoydod Vali maktab muallimini:

- axloqiy yetuk,
- sabrli,
- halol,
- shaxsiy namuna ko'rsatuvchi inson bo'lishi kerak deb hisoblagan.

Muallimning odobi bolaga darsdan ko'ra kuchliroq ta'sir qiladi, muallim ilmni emas, avvalo insoniylikni o'rgatadi. Bu g'oya bugungi kunda ham: "O'qituvchi shaxsiy namunadir" tamoyili sifatida e'tirof etiladi.

Shayx Xudoydod Valining fikricha, maktabda: Qur'on o'qish, savod chiqarish bilan bir qatorda: odob, kattalarga hurmat, ota-onaga itoat, yolg'ondan yiroq bo'lish kabi axloqiy tushunchalar muntazam o'rgatilishi lozim. Bunday yondashuv: maktabni faqat bilim maskani emas, balki tarbiya o'chog'i sifatida ko'rishga olib kelgan. Tasavvufiy ta'limotga ko'ra, nafs tarbiyasi erta yoshdan boshlanishi lozim. Shayx Xudoydod Vali ham bolalikni: tarbiya uchun eng qulay davr deb bilgan. Bolada sabr, qanoat, kamtarlikni shakllantirish, haddan oshish, kibr, yolg'on kabi illatlarning oldini olish masalalari haqida fikrlar bildirgan.

Shayx Xudoydod Vali rasmiy maktab islohoti o'tkazmagan bo'lsada ammo u:

- maktab ta'limi mazmunini axloqlashtirish,
- o'qituvchi shaxsini markazga qo'yish,
- bolaga inson sifatida munosabatda bo'lish g'oyalari ilgari surgan. Shu sababli uni

“maktab ta'limining ma'naviy-pedagogik islohotchisi”

deb baholash mumkin.

Shayx Xudoydod Valining qarashlari bugungi boshlang'ich ta'lim, tarbiyaviy soatlar, “Ma'naviyat asoslari” fanlari uchun muhim metodik manba bo'la oladi. Uning g'oyalari asosida o'qituvchi etikasi, bolalar bilan insonparvar munosabat, bilim va tarbiya birligi tamoyillari shakllanadi. Shayx Xudoydod Valining maktab ta'limiga doir qarashlari bevosita yozma pedagogik dastur shaklida bo'lmasa-da, uning tasavvufiy va axloqiy ta'limoti maktab ta'limining mazmuniy islohiga asos bo'lgan. U bolani bilimli emas, avvalo inson qilib tarbiyalash g'oyasini ilgari surgan. Har bir bosqichda Shayx Xudoydod Valining merosidan foydalanish yosh avlodni ma'naviy yetuk qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shayx Xudoydod Valining ma'naviy-ma'rifiy merosi bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida bebaho manba hisoblanadi. Uning tasavvufiy qarashlari, komil inson haqidagi g'oyalari, axloqiy tarbiya tamoyillari zamonaviy pedagogika bilan uzviy uyg'unlashadi. Ushbu merosdan ilmiy asosda foydalanish barkamol avlod tarbiyasida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shayx Xudoydod Vali ma'naviy merosi Markaziy Osiyo tasavvuf tafakkurining muhim tarkibiy qismi sifatida shaxs kamoloti va jamiyat ma'naviy yuksalishiga xizmat qiluvchi boy g'oyaviy-manbaviy asosni o'zida mujassam etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, uning irfoniy qarashlari markazida komil inson konsepsiyasi, axloqiy poklanish, ustoz-shogird an'analari va ma'rifat orqali jamiyatni isloh etish g'oyasi turadi. Bu jihatlar Shayx Xudoydod Vali ta'limotini nafaqat diniy-falsafiy, balki pedagogik ahamiyatga ega meros sifatida baholash imkonini beradi.

Xulosa. Shayx Xudoydod Vali ilgari surgan axloqiy tamoyillar — halollik, sabr-toqat, insonparvarlik, kamtarlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlar zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-ruhiy immunitetini mustahkamlash, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ushbu meros muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, Shayx Xudoydod Vali merosini umumta'lim va oliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish, ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida undan samarali foydalanish shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi. Uning tasavvufiy qarashlarini zamonaviy

pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish ta'lim mazmunini boyitish, axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish va tarixiy-ma'naviy merosning uzviyligini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, Shayx Xudoydod Vali ma'naviy merosi ta'lim-tarbiya jarayonida shaxsning axloqiy kamolotini shakllantirish, jamiyatda ma'naviy barqarorlikni mustahkamlash hamda milliy o'zlikni anglashni rivojlantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Uning g'oyalarini chuqur o'rganish va ta'lim amaliyotiga tatbiq etish zamonaviy pedagogika oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Navoiy A. Nasoyim ul-muhabbat. – Toshkent : G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1997. – 320 b.
2. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent : Movarounnahr, 2006. – 384 b.
3. Kattayev K. Shayx Xudoydodi Vali tarixi. – Toshkent : Fan, 2010. – 210 b.
4. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent : Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
5. Jomiy A. Nafohot ul-uns. – Toshkent : G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1993. – 256 b.
6. Sharq mutafakkirlari ma'naviy merosi / Mas'ul muharrir A. Qodirov. – Toshkent : O'zbekiston, 2015. – 280 b.